

людей, інтереси держави чи суспільства від суспільно-небезпечних протиправних посягань. Водночас самозахист та захист інших осіб – це не всі функції вогнепальної зброї цивільного призначення. Крім них, зброя може використовуватися також для мисливства, спорту, колекціонування, експозиціонування, використання в реконструкціях військових подій, проведення наукових досліджень і вивчення, а також в інших цілях. Однак, на жаль, усі ці функції цивільної зброї підготовлені законопроекти достатньою мірою не розкривають.

По-друге, більшість закріплених у законопроектах положень, які регулюють порядок володіння, користування, застосування, використання, транспортування, зберігання зброї, не узгоджені із чинним цивільним законодавством. В одних статтях вони вживаються як тотожні, у других ці положення розглядаються окремо, у третіх – як ціле та частина. За своїм змістом правове регулювання реалізації зазначених прав має цивільний характер. Водночас автори законопроектів майже не посилаються на Цивільний кодекс України й не пропонують внесення до нього змін і доповнень.

По-третє, правовий режим обігу вогнепальної зброї цивільного призначення, який пропонується в цих законопроектах, не містить достатніх механізмів захисту громадян від очікуваного збільшення рівня озброєності населення. Надаючи фактично всім громадянам можливість використовувати вогнепальну зброю, автори законопроектів замість того, щоб посилити контроль за правомірністю її використання, зберігання, придбання тощо, навпаки, послаблюють його. Це може призвести до суттєвого збільшення кількості нелегальної зброї, а також до збільшення кількості правопорушень із її використанням. Пропонуючи легалізувати вогнепальну зброю, автори законопроектів спираються на результати різних соціологічних досліджень, статистичні дані, результати наукових розробок, досвід зарубіжних країн тощо. Однак вони не можуть спрогнозувати, яким чином така легалізація може вплинути на криміногенну ситуацію в тих чи інших суспільно-політичних умовах (в умовах економічної кризи, введення воєнного чи надзвичайного стану тощо), оскільки підготовлені ними законопроекти не пройшли необхідної експертизи та пілотного провадження.

В умовах, коли тема самооборони є надзвичайно актуальною, а ситуація в країні є нестабільною, необхідно відшукувати більш компромісні варіанти вирішення такого проблемного питання, як легалізація вогнепальної зброї, які б задовольнили всіх учасників діалогу. При цьому найбільш прийнятним компромісом під час вирішення питання про надання громадянам права на вогнепальну зброю є вдосконалення адміністративно-правових засад регулювання порядку та процедури надання громадянам дозволів на володіння та користування засобами самооборони, а також суттєве розширення переліку цих засобів. Такі кроки матимуть суттєвий стабілізуючий вплив на громадський порядок і стануть вагомим здобутком національної системи захисту прав і свобод людини та громадянина. Водночас позитивний ефект від них можна очікувати лише за наявності високого рівня правової культури й дисциплінованості власників засобів самооборони, а також удосконалення та підвищення ефективності систем контролю з боку правоохоронних органів за їх обігом.

Таким чином, викладені вище міркування свідчать про необхідність активізації подальших наукових досліджень, спрямованих на розробку наукових положень і практичних рекомендацій у сфері адміністративно-правового регулювання права громадян на засоби самооборони й вогнепальну зброю.

УДК 342.92:342.9.03

## **ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ І БЕЗДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ЯК ПРАВО ЛЮДИНИ**

Лученко Д.В., к.ю.н., доцент

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,  
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, Україна  
luchenkodv@mail.ru*

Статтю присвячено аналізу права на оскарження рішень, дій і бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Розглянуто основні характеристики цього права, визначено його зміст та обсяг. Досліджено роль права на

оскарження в демократичній державі. Звернено увагу на позитивні обов'язки держави у сфері реалізації права на оскарження.

*Ключові слова:* адміністративне право, права людини, право на оскарження, зміст та об'єм суб'єктивного права, демократія.

### **ОБЖАЛОВАНИЕ РЕШЕНИЙ, ДЕЙСТВИЙ И БЕЗДЕЙСТВИЯ СУБЪЕКТОВ ВЛАСТНЫХ ПОЛНОМОЧИЙ КАК ПРАВО ЧЕЛОВЕКА**

Лученко Д.В.

*Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, ул. Пушкинская, 77, г. Харьков, Украина  
luchenkodv@mail.ru*

Статья посвящена анализу права на обжалование решений, действий и бездействия субъектов властных полномочий. Рассмотрены основные характеристики этого права, определены его содержание и объем. Исследована роль права на обжалование в демократическом государстве. Обращено внимание на позитивные обязательства государства в сфере реализации права на обжалование.

*Ключевые слова:* административное право, права человека, право на обжалование, содержание и объем субъективного права, демократия.

### **APPEAL AGAINST DECISIONS, ACTIONS AND OMISSIONS OF SUBJECT OF AUTHORITY AS A HUMAN RIGHT**

Luchenko D.V.

*Yaroslav Mudryi National law university, str. Pushkin, 77, Kharkiv, Ukraine  
luchenkodv@mail.ru*

This article analyzes the right to appeal against decisions, actions and inaction of government agencies. It examines the current state of research of the appeal. The idea of the responsibility of the state and its authorities before the man is seen in terms of a legal mechanism for its implementation through the institute of appeal. The work reveals the main characteristics of the right to appeal, determined by its content and scope. The content of the right to appeal is recognized as powers that arise during the implementation of this law. The author highlights the major powers that form the content of the right to appeal, including: the right to appeal against decisions, acts or omissions of subject of authority addressed to authorized administrative body and (or) the court; the right to trial on the merits; the right to participate in the consideration of the case on the merits (namely provide explanations, present evidence, etc.); the right to waive the complaint; the right to be notified about the decision on the consideration of the complaint; right to execution of the decision adopted by the complaint. The scope of the right to appeal is determined by the object of appeal, which are decision, action and omission of government agencies. It is noted that the Constitution and current legislation of Ukraine meet modern democratic standards in terms of determination of the scope of the right to appeal. The author studies different scientific views on the definition of the term "right to appeal", providing own definition of the content of the term and the characteristics of its essence. The article states that application of the term "right to appeal" is the most scientifically and practically justified. The author grounds the position, according to which the right to appeal is a constitutional right that is part of the collection of fundamental rights and freedoms of man and the citizen, and thus, can not be limited. The author states that the right to appeal does not reflect the immediate needs of human life, and is the prerequisite for unobstructed enjoyment of other rights. The presence of the human right to appeal against decisions, actions or omissions of government agencies is a legal guarantee of other human rights. The author studies the role of the right to appeal in a democracy. Attention is drawn to the positive obligations of the state in exercise of the right to appeal. The article provides classification of basic elements of measures that any democratic state has to apply on the path towards creating an effective mechanism for implementation of the human right to appeal.

*Key words:* administrative law, human rights, right to appeal, content and scope of subjective right, democracy.

Питання оскарження рішень, дій і бездіяльності суб'єктів владних повноважень цілком виправдано привертають увагу вчених-адміністративістів, оскільки забезпечення належних процедур оскарження, як і інших механізмів контролю за державною діяльністю, є нагальним завданням розбудови правової держави. Розгляд цих питань додатково актуалізується через їх надто слабе дослідження в радянській науці, що очевидно пояснюється антидемократичністю тогочасних концепцій державного управління й відносин «держава – людина». Наприклад, Т.М. Радько, характеризуючи охоронну функцію права, розглядає її здебільшого в контексті протиправної поведінки громадян або їх об'єднань, майже не зачіпаючи проблеми відповідальності держави, державних органів і посадових осіб [1, с. 129-138]. Відлуння подібних підходів, на жаль, мають місце в адміністративному праві й нині; можна зустріти роботи, у яких громадянин усерйоз розглядається не як соціальна цінність, а як «елемент виробничих сил у державі, джерело прибавленого продукту», що у своїх діях підпорядковується виключно інтересам держави свого громадянства [2, с. 60, 72]. У цьому контексті російський учений Ю.М. Старілов обґрунтовано констатує, що вже давно настав час для руйнації вказаних концепцій і підходів та для створення «нового світу» адміністративного права як права забезпечення суспільних інтересів, реалізації прав і свобод людини й громадянина, гарантування «громадського блага» [3, с. 31].

Не можна не помітити, однак, що існуючі праці присвячено аналізу оскарження як інституту адміністративного права [4, с. 202-216]. Водночас цей інститут спрямовано на врегулювання реалізації особами суб'єктивного права на оскарження рішень, дій і бездіяльності суб'єктів владних повноважень (далі – право на оскарження), стан вивчення якого в адміністративно-правовій науці залишається недостатнім. Питанням судового й адміністративного оскарження рішень, дій і бездіяльності суб'єктів владних повноважень присвячено праці Ю.В. Білоусова, Е.Ф. Демського, А.Т. Комзюка, О.І. Миколенка, Ю.С. Педька, В.П. Тимошука, О.І. Угриновської та інших учених. Однак у роботах згаданих науковців природа оскарження як права людини майже не аналізується, що додатково підтверджує актуальність обраної нами теми.

Метою статті є розгляд природи права на оскарження, а також аналіз гарантій його реалізації у світлі розвитку чинного законодавства.

Ідея про відповідальність держави та її органів перед людиною виникає тоді, коли концепція правової держави (основи якої закладено видатним німецьким філософом І. Кантом), держави, зв'язаної правом і відповідальною перед людиною, починає замінювати концепцію держави поліцейської, яка не лише є наділеною можливостями втручатися в будь-які сфери життя суспільства, а й не є підвітною йому. Французький юрист Л. Дюгі наприкінці ХІХ ст. вказував, що в правовій державі адміністративний акт має силу лише тоді, коли проголошення волі, яка слугує його опорою, викликане метою, яку закон визнав справедливою. Адміністративний акт, виданий із порушенням закону, може давати підстави для відповідальності держави. Держава зобов'язана юрисдикційно втручатися, щоб скасувати кожний юридичний акт (зокрема й адміністративний – *Д.Л.*), виданий із порушенням закону [5, с. 928–929]. Цього ж часу німецький державознавець Г. Єлінек серед засобів захисту публічних прав назвав адміністративний позов та адміністративну скаргу, очевидно, маючи на увазі судове й позасудове адміністративно-правове оскарження [6, с. 749-750].

У правотворчій практиці відправним пунктом формування права на оскарження можна розглядати Конституцію США та пов'язані з нею акти. Як відмічає американський фахівець М. Лав, законодавчі акти, що керують роботою адміністративних органів у США (ідеться, зокрема, і про Конституцію США – *Д.Л.*), засновуються на припущенні, що ці органи, як і офіційні особи, які є відповідальними за їх роботу (не важливо, це тимчасові політичні висуванці чи професійні цивільні службовці), є відповідальними перед суспільством за свої дії [7, с. 186]. Вказане припущення необхідно зумовлює право суспільства та його окремих членів відреагувати на незаконні рішення, дії чи бездіяльність, у тому числі й шляхом їх оскарження. Сутність та обсяг цього права в законодавстві західних країн зростали з розбудовою правової демократичної держави.

Сам термін «право на оскарження» не є абсолютно визнаним серед науковців. Поряд із ним в адміністративно-правовій літературі іноді вживається поняття «право на скаргу» [8; 9]. Вважаємо такий підхід не зовсім коректним. Використання цього терміна призводить до певної понятійної неузгодженості (оскарження може бути реалізованим у формі не лише скарги, а й подання, петиції, позову тощо), а найголовніше – фактично зводить зміст права на оскарження виключно до можливості звернутися зі скаргою, тоді як оскарження обумовлює і можливість суб'єкта вимагати розгляду скарги, і право на отримання рішення за скаргою, і можливість відмовитися від скарги тощо.

Некоректним і занадто розмитим у контексті розглядуваної теми також є поняття «право на захист права», що означає право особи звернутися до компетентного державного органу за примусовим захистом порушеного права [10, с. 21]. У цьому разі, по-перше, ігнорується, що захист права відбуватиметься саме через процедуру адміністративно-правового оскарження, тобто спостерігається термінологічне подвоєння; по-друге, як уже зазначалося, захист права особи не обмежується лише зверненням за захистом.

З огляду на викладене можна погодитись, що використання саме терміна «право на оскарження» є найбільш науково й практично виправданим. Аналогічно це право сформульовано також у ст.55 Конституції України.

Переходячи безпосередньо до характеристики права на оскарження, слід відмітити, що воно є складовою права на звернення (петицію) і становить суб'єктивне публічне право. На нашу думку, немає підстав погоджуватися з Ю.М. Алістратовим, який відносить право на звернення до політичних прав [11, с. 35]. Право на звернення, зокрема право на оскарження, не зумовлюється характером зв'язку людини з державою (громадянством) і має гарантуватися кожному, тому воно є правом не політичним, а громадянським. Такий підхід узгоджується з положеннями міжнародно-правових актів

із прав людини. Так, згідно зі ст.8 Загальної декларації прав людини кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом. Згідно з п.«а» ч.3 ст.2 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права кожна держава-учасник цього документа зобов'язана забезпечити будь-якій особі, права й свободи якої, визнані в Міжнародному пакті про громадянські й політичні права, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинено особами, які діяли як особи офіційні, а також забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалося компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими владними суб'єктами або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, та розвивати можливості судового захисту. Наведену позицію підтримує також Конституційний Суд України, який у Рішенні від 25.11.2007 р. (справа громадянки Г.П. Дзюби щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) зазначив, що право на судові оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень, закріплене в ч.2 ст.55 Конституції України, належить громадянину України, іноземцю, особі без громадянства, якщо вони вважають, що рішення, дія чи бездіяльність згаданих суб'єктів порушують або утискають права й свободи громадянина України, іноземця, особи без громадянства чи перешкоджають їх здійсненню, а тому потребують правового захисту в суді.

Право на оскарження є конституційним правом, тобто входить до переліку основних прав і свобод людини й громадянина в нашій державі. Стаття 40 Конституції України гарантує право позасудового оскарження, встановлюючи, що всі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення та дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк. Частина 2 ст.55 Конституції України присвячено питанню судового оскарження, вона передбачає, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Право на оскарження не може обмежуватися (ч.2 ст.64 Конституції України), тобто воно належить до так званих абсолютних прав.

Підкреслимо, що конституційні норми гарантують право на оскарження саме фізичним особам і не поширюються на осіб юридичних, що з'ясуємо з назви розділу II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Таку позицію підтримано також Конституційним Судом України й судами загальної юрисдикції. Конституційний Суд України опосередковано звернув на це увагу в згаданому вище рішенні від 25.11.2007 р. Вищий адміністративний суд України вказав на зазначений момент, наприклад, в ухвалі від 03.06.2008 р. у справі № К5572/06, розглядаючи питання права оскарження рішень, дій або бездіяльності органів державної влади й місцевого самоврядування та їх посадових осіб.

Додамо також, що наведене формулювання ст. 40 Конституції України, на нашу думку, є недостатньо вдалим. Право на звернення в літературі зазвичай пов'язується з участю громадян в управлінні державними справами [12, с. 211]. Водночас цілі оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень є іншими: відновлення прав людини та забезпечення режиму законності у функціонуванні держави, її органів і посадових осіб. З огляду на це доцільно було б закріпити в окремій нормі право не лише судового, а й позасудового оскарження. Це підтверджується також цитованими вище положеннями ст.2 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, які виокремлюють право на оскарження та судовий захист серед інших прав. При цьому, звичайно, немає сенсу заперечувати, що це право є способом зворотного зв'язку між громадянами та державою. Процедури оскарження забезпечують суспільний контроль за державним апаратом, а також дозволяють останньому оперативно корегувати власну діяльність згідно із соціальними запитами й потребами.

Важливим у розгляді права на оскарження є дослідження змісту та обсягу цього права. Це має значення ще й тому, що згідно із ч. 3 ст. 22 Конституції України під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних актів не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод. Отже, аналізуючи нормотворчі ініціативи або нові нормативно-правові акти, присвячені питанням права на оскарження, щодо їх відповідності Конституції України, ми мусимо звертатися до питань змісту й обсягу цього права.

Щодо змісту права на оскарження відмітимо, що не можна повністю погодитись із Б.В. Масловим, який до змісту права на звернення громадян (відповідно, і права на оскарження) включає право

громадян на подання й розгляд звернення, право на участь у розгляді звернення, право громадян на вирішення питань, що містяться у зверненні, право громадян на отримання вмотивованої відповіді про прийняте рішення, обов'язки адресатів звернень і суб'єктів, які беруть участь у роботі з ними, права адресатів звернень і суб'єктів, які беруть участь у роботі з ними [13, с. 18]. По-перше, Б.В. Маслов включає до змісту права прямо протилежне суб'єктивному праву явище – юридичний обов'язок. Останній виступає способом забезпечення реалізації права, проте жодним чином не його складовою. Така позиція була б виправданою, якби Б.В. Маслов характеризував зміст не права на оскарження, а відносин оскарження, які виникають у результаті здійснення цього права. Подібну думку висловлюють, наприклад, О.І. Харитонова, В.М. Протасов та інші вчені [14; 15]. По-друге, у зміст права людини на оскарження Б.В. Маслов включає права інших осіб, що є логічною помилкою, адже зміст права однієї особи не може включати права інших осіб.

На наше переконання, змістом права на оскарження є правомочності, що виникають під час його реалізації. До основних правомочностей, які утворюють зміст права на оскарження, належать такі: право звернутися зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень до уповноваженого адміністративного органу та (або) суду, право на розгляд скарги по суті, право брати участь у розгляді скарги по суті (у тому числі надавати пояснення, подавати докази тощо), право відмовитися від скарги, право бути повідомленим про рішення, прийняте за наслідками розгляду скарги, право на виконання рішення, прийнятого за результатами розгляду скарги.

Крім того, вважаємо, що також досить важко погодитися з І.Л. Бородіним, який доходить висновку про те, що зміст права на оскарження не є незмінним, оскільки на кожному конкретному етапі розвитку суспільства зміст та обсяг цього права визначається фактичними можливостями оскарження на цей час [16, с. 56]. Очевидно, що така думка має право на існування, лише якщо розглядати історичну й соціальну сторону права на оскарження. Однак завданням науки адміністративного права є насамперед визначення юридичного змісту права на оскарження, який в умовах демократичної державності не може змінюватися настільки, щоб виключати певні правомочності (інакше це нівелює саме право). Крім того, подібні тези про змінюваність змісту права на оскарження та його зумовленість певними «фактичними можливостями» відкриває шлях до ситуації, коли держава може почати обмежувати право на оскарження, посилаючись на відсутність цих фактичних можливостей (фінансових, організаційних, політичних) у конкретний час.

Обсяг права на оскарження визначається об'єктом оскарження. Таким об'єктом, згідно з ч.2 ст.55 Конституції України, ст.3 Закону України «Про звернення громадян», є рішення, дії та бездіяльність суб'єктів владних повноважень. Нагадаємо, що в радянську добу, а також до прийняття Конституції України цей об'єкт був значно вужчим. Особливо це стосувалося судового оскарження. Наприклад, ст.2 Закону СРСР «Про порядок оскарження до суду неправомірних дій органів державного управління й посадових осіб, що утискують права громадян» від 02.11.1989 р. дозволяла оскаржувати лише дії органу державного управління та його посадової особи. Згодом цей підхід відтворювала глава 31-А Цивільного процесуального кодексу УРСР 1963 р., яка з'явилася в кодексі в 1990 р. Вважаємо, що на сьогодні Конституція України та чинне законодавство нашої держави відповідають демократичним стандартам щодо визначення обсягу права на оскарження.

Конституційні положення щодо права на оскарження деталізуються в поточному законодавстві. Процедура судового оскарження визначено в єдиному кодифікованому акті – Кодексі адміністративного судочинства України. Здійснення позасудового оскарження врегульовано в низці різноманітних законів і підзаконних актів. Загальним нормативним актом при цьому є Закон України «Про звернення громадян». Процедури оскарження в окремих сферах встановлюються в Податковому кодексі України, Митному кодексі України та інших актах.

Слід також розуміти, що право на оскарження не відображає безпосередні життєві потреби людини, а є умовою безперешкодного використання інших прав. Необхідність реалізації цього права виникає лише тоді, коли порушено певні права особи. Тому наявність у людини права на оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень є юридичною гарантією інших прав людини. Право на оскарження потрібне, коли суб'єкт владних повноважень відмовив у наданні можливості реалізувати право або свободу людини й громадянина, не виправдано звужив їх чи безпідставно обмежив. З огляду на це забезпечення права на оскарження є одним із головних завдань демократичної держави в галузі прав людини. Як зазначає відомий вітчизняний теоретик права М.В. Цвік, демократія як форма держави має три форми: наявність форм народовладдя (пряма, представницька демократія), діяльність державних органів на основі демократичних принципів,

реалізація й гарантування прав людини та громадянина [17, с. 187-191]. Забезпечення права на оскарження є однією з важливих умов втілення в суспільній практиці третьої з наведених форм, адже свавілля державних органів, безконтрольність їх діяльності та нездатність громадянина захиститися від такого свавілля може звести нанівець будь-які спроби людини реалізувати свої права.

З огляду на викладене на демократичну державу покладається обов'язок здійснити низку заходів, спрямованих на забезпечення права на оскарження. У найбільш загальному вигляді ці заходи мають включати такі елементи:

- 1) створення необхідної нормативно-правової бази, яка належним чином унормує порядок реалізації права на оскарження. При цьому доступність процедур оскарження вимагає, щоб ці питання не були розпорошеними в численних актах законодавства, а врегульовувалися на рівні одного закону. Беручи до уваги цей момент, вважаємо за доцільне прискорити роботу над проектом Адміністративно-процедурного кодексу України, який системно унормуватиме порядок позасудового оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Крім того, важливим є забезпечення такого нормативно-правового регулювання, коли відомчі акти не спотворюють вимоги закону шляхом встановлення додаткових вимог до суб'єкта оскарження, ускладнення процедур тощо;
- 2) створення інститутів, необхідних для реалізації права на оскарження. Ідеться про здійснення державою установчої функції та запровадження державних органів і їх окремих ланок, які належно функціонують та діяльність яких пов'язується із забезпеченням цього права, у тому числі системи правосуддя, а також забезпечення цих органів кваліфікованими працівниками – державними службовцями. Головною вимогою до цих органів є дотримання демократичних принципів діяльності;
- 3) забезпечення виконання рішень, прийнятих за наслідками оскарження, та притягнення до відповідальності осіб, винних у невиконанні цих рішень. Розглядаючи проблеми функціонування адміністративної юстиції, О.М. Пасенюк вказує, що суд за необхідності забезпечує вжиття примусових заходів до органу публічної адміністрації, якщо той не виконав чи неналежно виконав свій обов'язок щодо конкретної особи [18, с. 25];
- 4) забезпечення за необхідності притягнення до відповідальності суб'єктів владних повноважень, чий рішення, дії чи бездіяльність стали підставою для оскарження. Як зазначає Ю.М. Старілов, одним із завдань адміністративної юстиції є забезпечення правового статусу особи шляхом реалізації заходів відповідальності до органів публічної адміністрації, їх посадових і службових осіб за невиконання чи неякісне виконання своїх обов'язків [19, с. 73]. Притягнення до відповідальності за порушення прав певної особи адміністративного органу зменшує ймовірність того, що цей або інший адміністративний орган вчинить подібне порушення закону повторно [18, с. 25];
- 5) проведення широкого інформування громадян щодо способів і порядку реалізації права на оскарження. Причому таке інформування має бути присутнім на рівні як певних освітніх програм, роз'яснення в засобах масової інформації, так і під час здійснення органами публічної влади та їх посадовими особами своїх повноважень. Звичайно, діяльність держави в цьому напрямі має доповнюватися також зусиллями інститутів громадянського суспільства.

Зв'язок права на оскарження та демократії має ще одну складову. Ідеться про те, що здійснення права на оскарження може передувати зверненню особи за захистом своїх прав до міжнародних органів та установ, юрисдикцію яких визнано Україною (наприклад, судове оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень, якщо воно не призвело до задоволення порушених прав, є необхідною передумовою для звернення до Європейського суду з прав людини). Відповідно, на демократичну державу покладається обов'язок гарантувати суб'єкту оскарження, який вичерпав національні засоби захисту, можливість звернутися до згаданих міжнародних установ.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що в межах статті ми окреслили лише загальне розуміння права на оскарження. Окремого осмислення потребують зобов'язання держави у сфері реалізації права на оскарження, розвиток нормативно-правового регулювання останнього та інші проблеми. Усе це може бути предметом подальших досліджень.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Радько Т.М. Основные функции социалистического права : учеб. пособ. / Т.М. Радько. – Волгоград : НИ и РИО ВСШ МВД СССР, 1970. – 142 с.
2. Демин А.А. Субъекты административного права Российской Федерации : учеб. пособ. / А.А. Демин. – М. : Книгодел, 2010. – 272 с.
3. Стариков Ю.Н. Административные суды в России : новые аргументы «за» и «против» / Ю.Н. Стариков ; под ред. и с предисл. к.ю.н., проф. В.И. Радченко. – М. : Норма, 2004. – 127 с.
4. Актуальные проблемы административно-правового регулирования / под ред. Е.В. Горина, М.В. Костенникова, А.В. Куракина. – Том. 1. – М. : Маросейка, 2010. – 496 с.
5. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства : репринт. воспр. изд. 1908 г. / Л. Дюги ; пер. с фр. ; предисл. Ю.Н. Оборотова. – Одесса : Юридична література, 2005. – 957 с.
6. Елиннек Г. Общее учение о государстве / Г. Елиннек ; пер. с нем. под ред. В.М. Гессена и Л.В. Шалланда ; вступ. ст. И.Ю. Козлихина. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 752 с.
7. Лав М.К. Административное право в Соединенных штатах / М.К. Лав // Верховенство права : сборник : пер. с англ. – М. : Прогресс, 1992. – С. 185-201.
8. Змеевский И.И. Институт жалоб и заявлений в Вооруженных Силах СССР и его роль в укреплении воинской дисциплины и социалистической законности : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 20.02.03 «Военное право» / И.И. Змеевской. – М., 1983. – 20 с.
9. Ремнев В.И. Право жалобы в СССР : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / В.И. Ремнев. – М., 1963. – 19 с.
10. Гжевський В.К. Правові основи захисту прав і законних інтересів платників податків в адміністративному порядку : навч. посіб. / В.К. Гжевський, О.М. Буханевич, О.М. Федорчук. – К. : Атіка, 2010. – 196 с.
11. Алистратов Ю.Н. Право петиций в Российской Федерации / Ю.Н. Алистратов ; отв. ред. Ю.А. Дмитриев. – М. : Манускрипт, 1997. – 92 с.
12. Конституція України : науково-практичний коментар / Авер'янов В.Б., Батанов О.В., Баулін Ю.В. та ін. ; ред. кол. Тацій В.Я. та ін. – Х. : Право, 2003. – 808 с.
13. Маслов Б.В. Институт обращений граждан в административном праве : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Б.В. Маслов ; Моск. ун-т МВД России. – М., 2008. – 19 с.
14. Протасов В.Н. Правоотношение как система / В.Н. Протасов. – М. : Юрид. лит., 1991. – 142 с.
15. Харитонов О.І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії) : монографія. – Одеса : Юрид. літ., 2004. – 328 с.
16. Бородин І.Л. Адміністративно-юрисдикційний процес : монографія / І.Л. Бородин. – К. : Алерта, 2007. – 184 с.
17. Проблеми теорії права і конституціоналізму у працях М.В. Цвіка / відп. за вип. О.В. Петришин. – Х. : Право, 2010. – 272 с.
18. Адміністративна юстиція України : проблеми теорії і практики. Настільна книга судді / за заг. ред. О.М. Пасенюка. – К. : Істина, 2007. – 608 с.
19. Стариков Ю.Н. Административная юстиция. Теория, история, перспективы / Ю.Н. Стариков. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – 304 с.

## REFERENCES

1. Radko, T.M. (1970), *Osnovnye funktsii sotsialisticheskoho prava : uchebn. posob.* [Basic functions of socialist law : teaching aid], NI i RIO VSSh MVD SSSR, Volhohrad, Russia.

2. Demin, A.A. (2010), *Subekty administrativnogo prava Rossiyskoy Federatsii : ucheb. posob.* [Subjects of administrative law of the Russian Federation : teaching aid], Knihodel, Moscow, Russia.
3. Starilov, Yu.N. and Radchenko, V.I. (editor) (2004), *Administrativnye sudy v Rossii : novye argumenty «za» i «protiv»* [Administrative courts in Russia : new arguments "pro" and "contra"], Norma, Moscow, Russia.
4. Horin, E.V., Kostennikov, M.V. and Kurakin, A.V. (2010), *Aktualnye problemy administrativno-pravovogo rehulirovaniya* [Current problems of administrative and legal regulation], Maroseyka, Vol. 1, Moscow, Russia.
5. Dyuhi, L. (2005), *Konstitutsionnoe pravo. Obshchaya teoriya gosudarstva : reprint. vospr. izd. 1908 g.* [Constitutional law. General theory of the state : reprint of 1908], Translated by Oborotov, Yu.N., Odesa, Ukraine.
6. Jellinek, G. (2004), *Obshchee uchenie o hosudarstve* [General doctrine of the state], Translated by Gessen, V.M. and Shaland, L.V., Saint Petersburg, Russia.
7. Lav, M.K. (1992), “ Administrative law in the United States ”, *Verhovenstvo prava : sbornik* [Rule of law : collection], Translated, Moscow, Russia, pp. 185-201.
8. Zmeevskiy, I.I. (1983), “ Institute of complaints and applications to the Armed Forces of the USSR and its role in strengthening military discipline and socialist legality ”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Military), 20.02.03, Moscow, Russia.
9. Remnev, V.I. (1963), “ The right to complaint in the USSR ”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Moscow, Russia.
10. Hzevskiy, V.K., Buhanevich, O.M. and Fedorchuk, O.M. (2010), *Pravovi osnovi zahistu prav i zakonnih interesiv platnikov podatkov v administrativnomu poryadku : navch. posib.* [Legal framework for protection of rights and legitimate interests of taxpayers in administrative proceeding : teaching aid], Atika, Kyiv, Ukraine.
11. Alistratov, Yu.N. (1997), *Pravo petitsiy v Rossiyskoy Federatsii* [Right for petition in the Russian Federation], Manuskript, Moscow, Russia.
12. Aver'yanov, V.B., Batanov, O.V., Baulin, Yu.V. et al. (2003), *Konstitutsiya Ukrayini : naukovopraktichniy komentar* [Constitution of Ukraine : scientific and practical commentary], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
13. Maslov, B.V. (2008), “ Institute of citizens' appeals in administrative law ”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Moscow university MIA Russia, Moscow, Russia.
14. Protasov, V.N. (1991), *Pravootnoshenie kak sistema* [Legal relation as a system], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
15. Kharitonova, O.I. (2004), *Administrativno-pravovi vidnosini (problemi teorii) : monografiya* [Administrative and legal relationships (problems of theory) : monograph], Yuridichna literatura, Odesa, Ukraine.
16. Borodin, I.L. (2007), *Administrativno-yurisdiksiyniy protses : monohrafiya* [Administrative and jurisdictional procedure : monograph], Alerta, Kyiv, Ukraine.
17. Petrishin, O.V. (responsible) (2010), *Problemi teorii prava i konstitutsionalizmu u pratsyah M.V. Tsvika* [Problems of the theory of law and constitutionalism in the works of M.V. Tsvik], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
18. Pasenyuk, O.M. (editor) (2007), *Administrativna yustitsiya Ukrayini : problemi teorii i praktiki. Nastilna kniga suddi* [Administrative justice of Ukraine : problems of theory and practice. Handbook for judge], Istina, Kyiv, Ukraine.
19. Starilov, Yu.N. (2001), *Administrativnaya yustitsiya. Teoriya, istoriya, perspektivy* [Administrative justice. Theory, history, prospects], Izd-vo NORMA, Moscow, Russia.